

Krigsfadderverksamheten före och under fortsättningskriget

RAUNA RINTALA

De personer som engagerade sig i krigsfadderverksamheten i Finland under andra världskriget var övertygade om att deras ansträngningar för de krigsvärnlösa skulle stanna i eftervärldens minne som ett monument över nationell enighet och socialt ansvar. De aktiva inom Mannerheims barnskyddsförbunds lokalavdelningar uppmuntrades under fortsättningskriget bl.a. på följande sätt:

När en gång vinterkrigets och det pågående krigets historia skrivs, kommer otvivelaktigt dess vackraste och ljusaste blad att vara en skildring av krigsfadderbiståndsverksamheten.¹

Tiden har visat att optimismen var grundlös, ty krigsfadderrörelsen har inte fått den historia den skulle vara värd. Ett undantag utgör Clara Snellman-Borenius deskriptiva men användbara historik.² Huvuduppmärksamheten i fråga om krigen har inriktats på krigs- och politisk historia, medan hemmafronten och därmed även kvinnor och barn kommit i skymundan.

Med termen krigsvärnlös avsågs barn vilkas fäder eller försörjare avlidit eller försvunnit i samband med krigshandlingar. I kategorin inkluderades utöver militärer såväl arbetsskyldiga som personer, som

¹ Ideell korrespondens, de första årens verksamhet, Krigsfadderutskottets arkiv (KFUA) Fm 3, RA. Uppsatsen bygger på författarens avhandling pro gradu *Sotakummityo välirauhan ja jatkosodan aikana* 1988, Helsingfors universitet, historiska institutionen. På grund av materialets natur kan detaljerade källhänvisningar till individuella skrivelser eller material rörande individer inte ges.

² Clara Snellman-Borenius, *Kummilahja sotaorvon turvana. Sotakummi-valiokunnan vaiheet 1940–1958*, Helsinki 1959.

utförde militärt sett viktiga civila värv och vilkas död förorsakats av kriget.

En krigsfadder var en finländsk eller utländsk person som förband sig att i princip understöda en krigsvärnlös med en viss summa minst ett halvt år utan avbrott. Enskilda medborgare kunde även bilda en fadderkrets, som i allmänhet understödde en enskild krigsvärnlös. En typisk krets bestod av de anställda vid affärer, industrier och sjukhus, lärare och elever vid en skola eller medlemmar i föreningar och samfund. Vid sidan av "personfaddrar" förekom också institutioner som "fondfaddrar".³

Faddrarna sände fr.a. pengar till sina skyddslingar. Dessutom donerades kläder, leksaker och mat. I regel fick barnet fadderbistånd tills det fyllde 15 år. I det skedet skulle ifrågavarande lokalavdelning av krigsfadderuskottet tillsammans med kommunens vårdmyndigheter utarbeta en yrkesutbildningsplan som svarade mot barnets önskemål och anlag.⁴

Initiativet till att betala den "nationella hedersskulden" till de stupades familjer togs av fältmarskalk Mannerheim själv, som ännu medan vinterkriget pågick uppmanade det förbund som bar hans namn att vidta åtgärder för att bistå de krigsvärnlösa. Marskalken väntade sig mycket av den frivilliga verksamheten eftersom han var väl medveten om trycket på statens resurser vid denna tid. Han uppmanade förbundet att som förebild ta folkkyrkans urgamla faddersystem. Hur mycket som kunde uppnås genom personliga krigsfadderrelationer hade framgått redan under åren efter första världskriget då man från Förenta Staterna överstyrde en omfattande hjälp till franska barn.⁵

Professor Arvo Ylppö, känd förkämpe för utvecklandet av hälsovårdssystemet för barn, framlade fältmarskalkens initiativ i Manner-

³ Kriterierna ur data i krigsfadderuskottets personkartotek, lådorna Ba 1-61, KFUA samt radioföredrag 10.8.1940, inkomna brev 430/83 1940, Mannerheims Barnskyddsförbunds arkiv (MBFA), Helsingfors.

⁴ *Mannerheim-liiton sotavaliokunnan ohjeet Mannerheim-liiton osastojen sotakummivaliokunnille*, Helsinki 1941.

⁵ *Mannerheim-liiton sotakummivaliokunnan piiriasiamiesten neuvottelupäivät 11.-12.4.1942*, Helsinki 1942, s. *Tappara. Kannaksen rintamalehti* 3.6.1942. Snellman-Borenus, s. 10.

heim-förbundets arbetsutskott i mars 1940, varefter ärendet avancerade snabbt. Skolrådet Erik Mandelin gav ungdomsvårdsledaren Impi-Liisa Kilpeläinen i uppgift att finna personer som var intresserade av att planera och organisera verksamheten. Kilpeläinen föreslog ett särskilt utskott och som ordförande generalskan Anni Walden som efter en viss övertalning accepterade uppdraget. Kilpeläinen föreslog vidare doktorinnan Katri Virkkunen, konsulinnan Emmä Solitander, med.dr Saima Tawast-Rancken, professorskan Karin Reenpää och skolrådet Mandelin. Utöver dessa blev Kilpeläinen själv, fru Ruth Wikman, fru Birgitta Söderhjelm och doktor Stina Gripenberg medlemmar. Krigsfadderutskottet höll sitt konstituerande möte 8.4.1940 och härmed inleddes en regelbunden verksamhet som fortsatte i över 19 år.⁷

Utskottet byggde inte sina planer på ideella utopier, utan verksamheten inleddes i stillhet, med frivilligt arbete för de hjälpbehövande. Förväntningarna var modesta eftersom man antog att det tunga kriget tärt så mycket på folket, att man inte längre orkade engagera sig för nya ansträngningar.⁸ Utskottets hopp stod också i första hand till utlandet. Man förlitade sig fr.a. på sympati från Förenta Staterna, men antog att initiativet skulle väcka genklang också i Ungern och Schweiz. Däremot väntade man sig inte längre någon mera omfattande hjälp från de nordiska länderna; Sverige hade gjort en stor insats redan under vinterkriget, medan Danmark och Norge själva dragits in i kriget våren 1940.⁹

Till krigsfadderutskottets överraskning omfattade finländarna de krigsvärnlösas sak med entusiasm från första början. Hösten 1940 vädjade utskottet till folket i radio och press samtidigt som man ivrigt spred flygblad. Resultatet överträffade alla förväntningar. Krigsfadderbyrån på Annegatan 16 i Helsingfors fylldes av stadsbor som ville ta sig an ett fadderbarn. Gensvaret i Sverige var också upp-

⁶ Mannerheim-förbundets arbetsutskotts prot. 15.3.1940, MBFA.

⁷ Redogörelse för åtgärder för att organisera krigsfadderverksamheten 29.3.1940 samt krigsfadderutskottet (KFU) prot. 8.4.1940, inkomna brev 430/83 1940, MBFA.

⁸ *Mannerheimliiton sotakummivaliokunnan piiriasiamiesten neuvottelupöytä 1942*, s. 2–3.

⁹ KFU, prot. 24.5.1940 samt preliminär plan för ordnandet av fadderbarnens underhåll 12.4.1940, inkomna brev 430/83 1940, KFUA.

muntrande och där inleddes fadderverksamheten vid årsskiftet 1940–1941.

För dem som deltog i krigsfadderverksamheten utgjorde dess expansion till en folkrörelse ett bevis för att "vinterkrigsandan" levde kvar och för att nationell enighet övervann alla hinder. Man insåg snabbt vilket vapen fadderverksamheten erbjöd den nationella propagandan och den började få drag som gick utöver rent socialpolitiska och humanitära målsättningar. Man började allt mera medvetet betona den nationella enighetens betydelse, liksom också alla medborgargrupperns ansvar. När fortsättningskriget bröt ut ställdes fadderverksamheten inför nya uppgifter, men då kunde man konstatera att de ansträngningar som gjorts under mer än ett år hade lagt en god grund för det fortsatta arbetet.¹⁰

General Mannerheims Barnskyddsförbunds krigsfadderutskott var från första början en rätt självständig organisation vars verksamhetsformer fick fast form före slutet av år 1941.¹¹ En av huvudutskottets, d.v.s. det egentliga krigsfadderutskottets, främsta uppgifter var att upprätthålla ett tillförlitligt centralkartotek över de krigsvärnlösa; kartoteket var en absolut förutsättning för verksamheten. Ur kartoteket gavs uppgifter åt inhemska och utländska hjälpåre som var intresserade av att ta sig an fadderbarn. Huvudutskottet tog emot anmälningar och ingick fadderavtal med dem som anmälde sig. Utskottet förmedlade också understöden till barnens bankkonton, ifall faddrarna inte själva skötte donationerna från början till slut. I samband med huvudutskottet fanns ytterligare en translatorstjänst som skulle upprätthålla och underlätta brevväxling mellan faddrar och fadderfamiljer.

Distrikts- och lokalutskotten ansvarade i sista hand för att understöden gick till rätt mottagare och för att de användes för barnets bästa på ett förnuftigt sätt. Samtidigt skulle de ge råd åt änkor och andra försörjare om vården av pengarna samt om barnens uppfostran. I di-

¹⁰ *Mannerheim-liiton sotakummivaliokunnan piiriasiamiesten neuvottelupäivät 1942*, s. 2–3.

¹¹ En ingående skildring av organisationen ges i Snellman-Borenius.

rektiven rekommenderades t.o.m. att fadderbarnens bankböcker skulle deponeras hos lokalavdelningarna — på detta sätt kunde eventuella missbruk förekommas. Vid försummelser och slöseri skulle lokalavdelningen först förhandla med försörjaren, men i värsta fall kunde den helt överta rätten att lyfta och disponera biståndet. Lokalutskottens funktionärer hade ingen avundsvärd ställning. De blev tvungna att ingripa i hjälpmottagarnas liv i enskildheter, t.o.m. tränga sig på, vilket gav upphov till irritation och ständiga klagomål.

Krigsfadderverksamheten var en del av den fria vården, vars takorganisation var Finlands Folkhjälp (Suomen Huolto). Arbetet för de krigsvärnlösa hade i huvudsak anförtrotts General Mannerheims Barnskyddsförbund, i praktiken krigsfadderutskottet. Fadderorganisationen hade fr.a. hand om fadderrelationer mellan personer, men förmedlade också penning- och materialstöd som inte hörrörde från fysiska personer. Sålunda kanaliserade t.ex. Finlands Folkhjälp en del av sina understöd via krigsfadderutskottet. I samband med utskottet uppstod dessutom två fonder, Marskalkens Fond år 1941 och Finlands Barns Radioinsamlingsfond år 1942. En annan "fondfadder" var den organisatoriskt fristående s.k. Ärkebiskopens Fond, som intimt samarbetade med utskottet. Fonden hade grundats av Suomen Kirkon Pappisliitto och Svenska Prästförbundet i Finland; medlen härrörde till största delen från kyrkorna i Sverige och Danmark. Fadderbarnen valdes ur krigsfadderutskottets kartotek. Församlingarna bistod ytterligare fadderarbetet genom att de gav utskottet viktiga upplysningar om familjer som var i behov av hjälp.

Fadderdonationerna användes alltid oavkortade för fadderbarnens väl och utskottet måste därför från första början samla in medel för sina administrativa utgifter genom lotterier, basarer, auktioner, kaffe-konserter m.m. Dessutom innehöll några donationer till utskottet en bestämmelse, att en del av medlen fick användas för utskottets kansliutgifter — detta var t.ex. fallet med en stordonation om 28 milj. mk år 1944 från Waldens papperskoncern Yhtyneet Paperitehtaat. Också Sverige och Danmark ersatte en del utgifter av detta slag. En stor hjälp för utskottet var att socialministeriet bidrog till att täcka dess postningskostnader. I synnerhet i början byggde fadderarbetet på frivillighet, men då verksamheten expanderade blev man tvungen att också använda sig av anställd arbetskraft.

Tabell 1. Fadderhjälp från olika länder 1940–1944 (milj. mk)

	Finland	Sverige	Danmark	Schweiz	Övriga	Tot.
1940–42	21.3	56.5	22.2	1.5	3.3	104.8
1943	24.7	37.7	17.7	2.5	0.7	83.3
1944	31.9	44.8	15.0	4.3	0.5	96.5
Sammanlagt	77.9	139.0	54.9	8.3	4.5	284.6

Källa: *Suomen Punaisen Ristin lastensuojeluosaston Kenraali Mannerheimin Lastensuojeluliiton vuosikertomukset 1941–1944*, Helsinki 1942–1945, s. 85–86, 95–96, 35–36, 42–43.

Hjälpen från utlandet bildade en särskild del av krigsfadderarbetet och den handhades av speciella organ inom utskottet.¹² Särskilt den våldiga entusiasmen i Sverige prövade tidvis krigsfadderutskottets organisation till bristningsgränsen. Den egentliga impulsen till "folk-rörelsen" kom från några starkt emotionella artiklar i *Veckojournalen*. Huvudredaktören hade besökt Finland i slutet av år 1940 och även träffat Mannerheim, som i bekymrade ordalag beskrivit barnens nödställda läge i Finland. Mer behövdes inte.

Snart stämde andra tidningar, med *Husmodern* och *Svensk Damtidning* i spetsen, in i kören. Medlemmar av kungafamiljen, konstnärer och idrottsmän samt massvis med vanliga medborgare anmälde sig som krigsfaddrar. Mest känd blev kyrkoherden i Göteborg, hovpredikanten Isaac Béen, som tog hand om hela tusen fadderbarn. Medlen kom från insamlingar och förmedlades via Finlands Folkhjälp till krigsfadderutskottet och vidare till de krigsvärnlösa. Béen besökte Finland vid flera tillfällen och brukade då medföra donationer som han överräckte direkt till utskottet.

I Sverige svarade Rädda Barnen för organisationen av fadderhjälp. Organisationen skaffade faddrar för barn i Finland på basen av förteckningar från krigsfadderutskottet och försökte på alla sätt lösa

¹² Se Snellman-Borenus, s. 24–43, 91–92 samt tabellbilaga 1. *Suomen Punainen Risti* 1942, s. 44, 54 samt 1943, s. 64–66, 95. *Mannerheim-liiton sotakummivälökunnan piiriasiamiesten neuvottelupäivät*, s. 2–3.

Försändelserna från Danmark har nått fram. Livsmedelspaketen var ett utmärkande drag för det danska fadderbiståndet.

de problem som uppstod. Den offrade mycken tid och insatser på att sköta praktiska frågor och finslipa rutinerna. Rädda Barnen hade mycket intima relationer till krigsfadderutskottet och dess avdelning i Sverige, vilket också kom till synes i form av en resultatrik verksamhet.

Rätt många donationer kom även från Danmark där fadderbiståndet handhades av Finlandshjälpen i samarbete med krigsfadderutskottet och dess avdelning i Danmark. En speciellt drag i den danska hjälpen var livsmedelspaketen, som faddrarna särskilt inför julen sände till fadderbarnen. Andra länders andel av fadderbiståndet förblev på det hela taget ganska ringa. Tab. 1 gör dock inte rättvisa åt de finländska faddrarna eftersom den övervägande delen av det inhemska biståndet kanaliserades direkt till de värnlösas familjer och utan att summorna kom in i utskottets bokföring. I verkligheten var finländarnas fadderhjälp något större än hjälpen från Sverige. Gruppen "övriga" omfattar England, Förenta Staterna och Ungern, men av

dessa gav endast USA bistånd i mera betydande utsträckning och detta upphörde då Finland vid Tysklands sida började föra krig mot Sovjetunionen.

Från första början fäste man stor uppmärksamhet vid krigsfadderutskottets sammansättning och utvecklingen visade att detta var framsynt. Det kvinnligt dominerade utskottet arbetade hängivet. Medlemmarna representerade inflytelserika samhällskretsar: försvarsmakten, näringslivet, kyrkan, kulturkretsar, skol- och utbildningssektorn samt medicin. Förbindelserna till medborgarsamhällets elit undanröjde många hinder och bidrog till att förbättra insamlingsresultatet. Det var knappast någon tillfällighet att man bemödade sig om att Anni Walden skulle acceptera ordförandeskapet; hon var maka till generalen och försvarsministern Rudolf Walden och familjebekant till fältmarskalken.¹³

Mannerheim lyftes alltid vid tillfälle fram som fadersgestalt för krigsfadderverksamheten, som en symbol för nationell enighet och samhörighet. Marskalken tog ansvar för de obemedlade och de krigsvärnlösa kunde med förtröstan kunde vända sig till honom.¹⁴ Det var inte endast propaganda, ty marskalken ingrep i utskottets verksamhet ifall han fick kännedom om fall då krigsänkor och krigsvärnlösa behövde av hjälp.

Målsättningen var att gammalt groll skulle skjutas åt sidan. Marskalken och försvarsmakten försvarade hela nationen och värnade inte enbart de privilegierade klassernas ställning. Professor E.G. Gulin beskrev vid 1943 års krigsfadderdagar entusiastiskt handslaget mellan det vita och röda Finland:

...det inträffade också ett sådant under, att marskalk Mannerheim deltog i en medborgarfest på Folkets Hus och att han mottogs med stora bifallsyttringar och applåder. Tidigare meningsskiljaktigheter är glömda och vi står som en man på vakt för vår gemensamma sak.¹⁵

Talet avspeglade krigsfadderverksamhetens ideella bakgrund; det publicerades i programbladet för de krigsvärnlösas dag och man upp-

¹³ KFU:s konstituerande möte, prot. 8.4.1940 samt redogörelse för organiseringen av krigsfadderverksamheten 29.3.1940, inkomna brev 430/83 1940, KFUA.

¹⁴ *Tappara* 3.6.1942. *Suomen Punainen Risti* 1943, s. 60.

manade de lokala utskotten att läsa upp det för festpubliken på olika håll i landet.

Försvarsmakten och dess befäl, såväl de stamanställda som reservofficerarna representerade hela folket. Armén var ett slags smältdegel, som förenade olika socialgrupper. Det här synsättet betonades t.ex. av författarinnan Kersti Bergroth i *Hopeapeili* 1943. Hon hade invalts i krigsfadderutskottet i maj 1940 och hjälten i hennes novell var en ung finländsk officer, som förkroppsligade den nationella enheten. Han var inte längre en klassmedveten befallare, utan en ung människa som arbetade i folkets mitt. Nästan som ett bevis för de unga officerarnas känsla för gemensamt ansvar anslöt sig reservofficersskolan år 1940 till krigsfaddrarna.¹⁶

Propagandan under kriget förkunnade att olika samhällskikt hade gemensamma intressen. Det var därför viktigt att överbygga klyftan mellan arbetsgivare och arbetstagare. Man ville ge en bild av ett näringsliv som inte representerade klassvälde eller var arbetarnas naturliga fiende. De spända relationerna mellan landsorganisationen och arbetsgivarförbundet mjukades upp under storkrigets tryck. Tövädret kulminerade år 1940 i form av den s.k. januaritrolovningen, som för första gången öppnade en "officiell" förhandlingskontakt mellan organisationerna.¹⁷ Det fanns ett samband mellan januaritrolovningen och krigsfadderverksamheten. När professor Gulin talade vid krigsfadderveckan 1943 betonade han den känsla av gemensamt nationellt ansvar som vällde fram överallt. Samma känsla som fick finländarna att ta hand om krigets minsta offer, förmådde också arbetsmarknadsparterna att göra upp sina meningsskiljaktigheter: "Moder Finlands barn har aldrig varit så eniga som nu."

Krigsfadderutskottets kontakter till näringslivet hade anförtrots närmast åt två damer, konsulinnan Emma Solitander och bergsrådinnan Helene Grönblom, som kom med i verksamheten i början av år

¹⁵ 'Juhlapuhe', ett programhäfte för krigsfadderdagarna utarbetat av Mannerheim-förbundets krigsfadderutskott, Helsinki 1943, s. 3-6.

¹⁶ *Hopeapeili*, maj 1943, s. 5-6, se även KFU, prot. 17.4. och 16.5.1940. *Suomen Kuvalehti* 1940, s. 1318-1319.

¹⁷ Wilhelm Sjöberg, *Työrauhan puolesta. 50 vuotta työnantajain yhteistointaintaa*, Helsinki 1958, s. 206-207.

MANNERHEIMLIITON SOTAKUMMIVALIOKUNTA
HELSINKI ANNANKATU 16

Den vinjett som prydde krigsfadderutskottets brevpapper hade ritats av konstnären Emil Cedercreutz. Vinjetten beskrev symboliskt målet för utskottets arbete: det var svårt att tänka sig att nationens framtid skulle formas av de generationer som höll på att växa upp, om man inte tog hand om dem i nödens stund.

1942.¹⁸ I maj detta år tog utskottet kontakt med Finlands Industriförbund. Man betonade hur värdefullt det vore om industrier och affärsinrättningar kunde ta hand om sina stupades anställdas barn. På detta sätt skulle man skapa ett band mellan den stupades familj och hans tidigare arbetsplats. Initiativet motiverades med praktiska skäl, men hade också en ideologisk dimension. Ett band mellan den krigsvärnlösas familj och mannens tidigare arbetsplats stärkte banden mellan två samhällsklasser, lojaliteten mellan arbetsgivare och arbetstagarer också efter det att arbetaren inte längre tjänade företaget.

Industriförbundet förhöll sig mycket positivt och sände ett cirkulär till sina medlemmar. Många företag gick in för att förverkliga initiativet och t.ex. vid Tilgmanns tryckeri grundades flera fadderkretsar. Vid Strömbergs fabriker utarbetades åter ett särskilt reglemente för krigsfadderverksamheten. Firman betalade en månatlig summa, som fastställdes av verkställande direktören, till stupade anställdas barn. Dessutom utsågs för varje barn en s.k. vårdare, som skulle besöka fadderbarnets hem minst en gång i månaden samt redogöra för besöken i bolagets faddernämnd som bestod av tre personer utsedda av verkställande direktören.¹⁹

¹⁸ KFU, prot. 15.1.1942, KFUA Ca 1.

¹⁹ Teollisuus kummina, KFUA Fm 5.

Fabrikören Jussi Mononen i Lahtis och hans hustru Sirkka blev i massmedia en symbol för näringslivets ansvarskänsla. År 1943 understödde de ett halvt hundratal fadderbarn och i slutet av följande år hade skaran redan vuxit till 60 barn. Röda Korsets tidning såg Mononen som en man som bevisade att företagarens roll och rollen som osjälvisk människovän väl kunde förenas:

En kall, beräknande affärsman . . . Det är omöjligt att sätta tro till sanningshalten i dessa ord, då man hör det varma tonfallet när direktör Mononen berättar om sina fadderbarn.²⁰

Industri- och andra företag donerade dessutom betydande summor till Marskalkens av Finland Krigsfadderfond. Särskilt Yhtyneet Pape-ritehtaats stordonation våren 1944 förbättrade avsevärt krigsfadderutskottets ekonomiska läge. Bidraget var synbarligen delvis Anni Waldens förtjänst, ty genom sitt giftermål hade generalskan nära förbindelser till pappersindustrin. Oftast förbigicks företagens direkta donationer utan större uppmärksamhet, trots att de skulle ha erbjudit ett utmärkt exempel på solidaritet över klassgränserna.²¹ Synbarligen var man inom utskottet rädd för att uppgifter om hjälp i stor skala från näringslivet skulle minska enskilda personers beredskap att ställa upp som krigsfaddrar. Pengar kunde dessutom inte ersätta den känsla av kontakt och tillfredsställelse som en personlig fadderrelation gav så väl mottagaren som faddern.

Krigsfadderutskottet hade alltså knutit utmärkta relationer till viktiga instanser i samhället och lyckats förvärva såväl understöd som experthjälp för sin verksamhet. Utskottet ville emellertid ytterligare rationalisera de krigsvärnlösas vård och avskaffa parallellverksamhet. Också här gick ideella och praktiska omständigheter hand i hand. Under tiden mellan vinter- och fortsättningskrigen kompletterades utskottet med representanter för föreningen Hem för de hemlösa, Centralförbundet för barnskydd och ungdomsvård och Finlands so-

²⁰ *Finlands Röda Kors* 1943, s. 74–75. Se även *Eeva*, november 1944, s. 14–15 och *Hopeapeili*, november 1944, s. 12, 18.

²¹ Snellman-Borenus, s. 23. Jfr t.ex. *Kauppalehti* 16.10.1943 och *Huoltaja* 1941 nr 16.

cialdemokratiska kvinnoförbund. Senare kom ytterligare lottorna och Samfundet Folkhälsan med i verksamheten. Med Finlands Vapenbrödraförbund slöt man åter ett avtal om parallellt arbete. Utskottets sammansättning gav klart uttryck för dess ideologiska målsättningar: finländarna skulle tillsammans oberoende av sociala och språkgränser arbeta för ett gemensamt mål.²²

Målsättningen för arbetet för de krigsvärnlösa var fr.a. att stärka nationens stridsmoral och andliga motståndskraft; frågan var av första rangens betydelse för nationens framtid. De tiotusentals värnlösa bildade en grupp vars betydelse sträckte sig över generationer. Häradshövding Eemeli Koponen tolkade faddrarnas tankar då han konstaterade: "Varje sunt och livskraftigt kulturfolk tar i farans stund först hand om sina barn, ty barnen utgör folkets livsnerv."²³

I krigsfadderpropagandan fastslogs att den som stupat givit fosterlandet den dyraste gåva någon kunde ge. Likgiltighet mot de stupades familjer skulle hämma sig förr eller senare. Ifall samhället vände ryggen åt sina medborgare i nödens stund, kunde medborgaren inte heller känna lojalitet mot sitt folk i den stund då alla reserver behövdes mest. En änka eller ett barn som övergivits av samhället och sina närmaste kunde inte hysa någon hög uppfattning om fosterlandet. Denna negativa uppfattning skulle barnet sedan sannolikt i sinom tid överföra till sina efterkommande. Ett övergivet barn utgjorde ett slags tidsinställd bomb som hotade nationens enhet och styrka.

Situationen var en annan om de närmaste i nödens stund skyndade till barnets hjälp, gav det tillfredsställande materiella och andliga uppväxtvillkor samt värme och trygghet. Då skulle barnet med största sannolikhet utvecklas till en samhällsduglig finländare som var redo att tjäna fosterlandet efter bästa förmåga.

Inom krigsfadderverksamheten framhöll man att Finland inte hade råd att förlora ett enda barn. Barnet borde få växa upp i eget land, i välkänd miljö och lära sig att älska sin kultur och sitt fosterland. Det här innebar en förtäckt kritik av barnförflyttningarna till Sverige,

²² Se t.ex. *Suomen Punainen Risti* 1943, s. 60 samt Snellman-Borenus, s. 12, 73. Anna Waldens tal i Sordavala 24.10.1943, KFUA Fm 5.

²³ *Suomen Punainen Risti* 1943, s. 71, även s. 81 samt *Suomen Sosialidemokraatti* 16.11.1940.

även om man erkände dessas fördelar i många avseenden. Enligt de fadderaktiva var det bäst för barnen att de fick växa upp i Finland och bli finländare. Det var en svår upplevelse för ett växande barn att anpassa sig till två kulturer och två par föräldrar. Man önskade därför att Finlands vänner i utlandet skulle bistå med hjälp till Finland; kontakten mellan faddrar och krigsvärnlösa kunde upprätthållas per korrespondens.²⁴

Att uppoffra sig för fosterlandet ända in i det sista förpliktade människan för hela livet och detta ville man inskräpa också hos barnen. De borde förstå, att de kanske i framtiden kunde avkrävas samma offer som deras fäder. Tyyne Söderströms novell "Barnens ed" i publikationen *Den Krigsvärnlösa* 1943 är belysande. Berättelsen handlar om tre småpojkar som första gången var med om en skyddskårsfest i kyrkbyn. Programmet upptog programpunkter av många slag, tal, idrottstävlingar, lekar och musik, men det starkaste intrycket gjorde sången "Kuullos pyhä vala". Efter hemkomsten sjöng bröderna ackompanjerade av sin lillasyster sången stående på soffan inför sin storligen förvånade och rörda mor. Berättelsen avslutas med en dialog mellan henne och barnen:

– "Förstår ni mina barn, vilken stor och helig ed som ingår i den sången och kan ni också hålla den?"

– "Vi kan mamma, vi kan säkert!" Tre blå ögonpar mötte klara moderns frågande blick.

Idévärlden bakom fadderverksamheten var dock inte militaristisk, den betonade inte det egna folkets och dess barns företräden framom andra. Krigsfadderverksamheten framställdes snarare som en prøvosten, som skulle avslöja individernas och i sista hand hela nationens sedliga styrka. Ifall människorna övergav sina medmänniskor i nödens stund, kunde de inte vara fosterländska på ett äkta sätt. Sådana människor hade samtidigt tagit avstånd från kärlekens allmänmänniskliga ideal, som knöt samman olika folk och kulturer.

²⁴ Se t.ex. Anni Waldens uppsats om krigsfadderverksamheten samt Tyyne Söderströms redogörelse i cirkulär till de lokala krigsfadderutskotten 1944, KFUA Fm 5 o. Fm 3. Preliminär plan för organisationen av fadderbarnens vård 12.4.1940 samt vädjan "Sotakummeja Suomen lapsille" 28.5.1940, inkomna brev 430/83 1940, MBFA. Pertti Kavén, *70000 pientä kohtaloa. Suomen sotalapset*, Keuruu 1985, s. 64–66. *Toveritar* 1940, s. 12–14.

Mot denna bakgrund är det inte överraskande, att ett av krigsfadderutskottets ideella mål var att styra barnen mot internationa-
lism, tidvis rent av i en anda av fredsfostran. I synnerhet de utländska
fadderrelationerna skulle i bästa fall bidra till att riva ned nationella
skiljemurar och till en förståelse för andra folk. Anni Walden under-
strök t.ex. vid de krigsvärnlösas dag i Sordavala år 1943: "Våra barn
har genom krigsfadderverksamheten varit med om att bygga förenan-
de broar från hem till hem, från folk till folk."²⁵

Kersti Bergroth berättade åter om de under som den sanna kärle-
ken mellan Pekka i Finland och hans danska gudmor kunde få till
stånd i världshistorien: "Den strömmar värmande och lindrande
tvärs igenom alla de förhärjande flöden som går över jordklotet."²⁶

Fadderarbetet hade också "vardagliga", rätt praktiska målsättning-
ar. Avsikten var att barnen skulle lära sig bl.a. en riktig arbetsmoral.
Målmedvetna ansträngningar var en ovillkorlig förutsättning för indi-
videns och nationens hälsa. Bistånd skulle ges endast åt dem som
verkligen behövde det, ty alltför stort ekonomiskt stöd förslappade
änkorna och barnen. Detta betonades kontinuerligt i cirkulär till lo-
kala utskott, men gav i sin tur upphov till svåra tolkningsproblem.²⁷

Fadderaktivisterna försökte inte uppfostra enbart de krigsvärnlösa,
utan verksamheten skulle även uppfostra den del av befolkningen
som inte drabbats lika hårt av kriget. Man lärde barnen att känna
ansvar för sina ålderskamrater bl.a. genom att samla in pengar för de
krigsvärnlösa genom särskilda radioinsamlingar läsåret 1941–42 och
vårvintern 1943. Båda gångerna var resultaten utmärkta och visade,
hur också barn i uppväxtåldern förmådde leva sig in i krigsoffrens
ställning. Senast dessa kampanjer lyfte fram fadderverksamheten och
hela arbetet för de krigsvärnlösa i den stora allmänhetens medvetan-
de. Insamlingsresultaten rapporterades regelbundet i "farbror Mar-
kus" populära barnprogram och i skolradion.²⁸

²⁵ KFUA Fm 5.

²⁶ *Finlands Röda Kors* 1943, s. 57.

²⁷ *Ohjeet osastojen sotakummivaliokunnille 1941. Sotaorpo*. Mannerheim-för-
bundets krigsfadderutskotts cirkulärbrev till de lokala krigsfadderutskotten, Helsinki
1944.

²⁸ Verksamhetsberättelse för radioinsamlingarna, KFUA Ha 1.

Målsättningarna för krigsfadderverksamheten var högt ställda, men kunde inte uppnås till alla delar.²⁹ Krigsfadderutskottet, som arbetade under en hård arbetspress och belastat av ständiga klagomål, kunde dock visa på områden där förhoppningarna hade överträffats. Sålunda fungerade relationerna till industri- och affärsinrättningar på ett utmärkt sätt. Det biståndssystem som upprättats inom ramen för näringslivet tog kontinuerligt hand om sina skyddslingar.

Utskottet lyckades väl också på en annan sektor. På den ideologiska fronten hade man kämpat för att förgylla bilden av armén i folkets ögon och för att utplåna de tråkiga minnena från inbördeskriget. Mannerheims person närapå dyrkades som de värnlösas och barnens vän, och en del av denna aktning återspeglades på försvarsmakten i allmänhet. Änkornas brev är mycket ensartade; man drog sig i allmänhet inte för kritik, men marskalken och försvarsmakten stod ovanför kritiken – visserligen delvis av försiktighetsskäl. Mödrarna försäkrade sin lojalitet mot nationen och var redo att acceptera sina offer för fosterlandet, förutsatt att man tog hand om familjen ifall det värsta inträffade.

Änkemödrarnas missnöje gällde närmast hemortens beslutsfattare, ledande personer och "bättre lottade". De lokala krigsfadderutskottens uppgift var att fastställa familjens ekonomiska ställning, vilket skedde i form av återkommande hembesök, vilka många biståndstagare betraktade som irriterande.³⁰ De kränkte deras självkänsla och integritet. "Synandet" var i vissa fall överdrivet, men vanligen berodde irritationen på bristande information. Många mödrar visste inte ens hur de skulle gå tillväga för att få en krigsfadder och i en del fall tog mödrar inte kontakt med det lokala krigsfadderutskottet eftersom de antog att t.ex. prästen automatiskt skulle skaffa en fadder då familjens försörjare stupat.

I breven kritiseras, ibland i bitter ton, de lokala utskotten och dem som bestämde i kommunen, "rika" köpmän och särskilt bönder på medelstora eller stora hemman. På basen av klagomålen kan man ur-

²⁹ En god bild av förhållandet mellan målsättningar och verklighet får man i krigsfadderutskottets brevväxling med marskalk Mannerheim och industrin (KFUA Fm 5), med mödrar (Fc 1–8) samt annan korrespondens (Fb 1–8).

³⁰ Direktiv för avdelningarnas krigsfadderutskott 1941. *Mannerheim-litton sotakummivaliokunnan piiriasiamiesten neuvottelupäivät 1942*, s. 33–36.

skilja om en "klassmotsättning" i miniatyr. På ena sidan stod småborgare och jordägare och på andra sidan arbetare och småbrukare; ibland utsattes också de senare för avund. Änkorna klandrade särskilt jordbrukarbefolkningen, eftersom den inte ville ha fadderbarn som en börda eller bistå fattiga familjer med krigsvärnlösa på andra sätt. Ett brev från en änka i Mellersta Finland 1943 är typiskt: "Kommunens fäder" hade hävdat att hennes familj väl kunde komma till rätta med statens obetydliga försörjningspension, men det var inte nog: ". . . bönderna sålde inte ens ved på vintern, inte ens för pengar. Man fick ett mycket avvisande svar när man frågade."

En moder till en krigsvärnlös i Norra Karelen misstänkte liksom många andra i hennes situation, att fadderhjälpen ofta gick till bättre lottade, t.o.m. till hemmansägare:

. . . här tog dom bilder och satte pappren i ordning, men ingenting har vi fått, trots att min man stupade i vinterkriget. Den här saken borde tas i uppsikt, så att envar får på samma sätt. Den fattiga har större behov men de rika får alltid först. Här är de här ombudsmännen [det lokala krigsfadderutskottet] så vårdslösa, att de inte bryr sig om någonting."

Också faddrarna misstänkte ibland, att hjälpen gick till fel mottagare – i synnerhet om biståndsgivarna var stadsbor och mottagarna ägde en bit jord och ett par kor. Personalen vid en restaurang i en liten stad i södra Tavastland vägrade t.ex. acceptera det fadderbarn som erbjöds då det framgick att barnet var från en "bättre lottad" familj. Restaurangpersonalen förargade sig över kontrasten mellan dess låga löner och familjens förmodade tillgångar. Den hade ett eget hemman, jord och boskap, vilket enligt restaurangpersonalens mening under livsmedelsransoneringen innebar en rimlig utkomstgaranti.

Inom huvudutskottet var man i stora drag medveten om problemen. Man försökte, bl.a. genom brev och cirkulär, handleda de lokala utskotten i riktning mot en enhetlig och rättvis praxis. År 1942 anordnades dessutom riksomfattande distriktsombudsmannadagar, varvid funktionärer från olika delar av landet kunde utbyta erfarenheter och bekanta sig med det styrande organets verksamhet i Helsingfors. Man försökte också kontinuerligt förbättra informationen till änkorna genom personliga brev, tidningsartiklar och de krigsvärnlösas dag. Radion deltog med program och korta meddelan-

den.³¹ I mera avlägsna trakter förblev resultaten anspråkslösa, men i städer och tätorter spreds informationen effektivt. Från befolkningscentra kom också mycket få klagomål.

Ibland försvarades huvudutskottets försök att få grepp om problemen också av dess bristande självkritik. Det betraktade ofta änkorna som otacksamma, ibland t.o.m. som kommunistiskt inspirerade kveulanter. En atmosfär av kristlig glädje och äkta tacksamhet uppstod dock inte av sig själv i hem där biståndet tid efter annan avbröts eller i hem som inte fick hjälp överhuvudtaget eller där man inte visste hur man skulle bära sig åt för att få en fadder. Utskottet och de klagande änkorna var dock ense om en sak, som magister Enna Eskelinen sammanfattade på följande sätt i sitt tal vid distriktsombudsmannadagarna:

Den befolkningsdel, som har tillräckliga ekonomiska förutsättningar för att stöda fadderverksamheten och som sannolikt inte deltar i tillräckligt stor utsträckning i fadderverksamheten är jordbrukarbefolkningen.³²

Bekymret är förståeligt, ty jordbrukarfaddrar kunde bäst stå till tjänst med den för barnets utveckling så viktiga näringen.

Propagandan betonade ständigt vikten av den icke-materiella aspekten av förhållandet mellan den krigsvärnlöses familj och faddrarna. Tidningar skrev i idealistisk anda om hur väl allt fungerade i praktiken. *Suomen Punainen Risti* förmedlade t.ex. år 1940 till sina läsare krigsfadderutskottets överdrivna tillfredsställelse med läget:

Vi har redan erfarenhet av hur anslående fadderrelationerna kan bli. En ung mor, som fått fadderbistånd för sitt barn och kom för att tacka, var så rörd att hon grät och inte på en lång stund förmådde säga något, men slutligen lyckades hon få fram, att hon var rörd i djupet av sitt hjärta över hjälpen, inte bara på grund av pengarna, utan för den kärlek med vilken människorna orkar bära varandras bördor.³³

³¹ Se KFU:s prot. 1940–47, KFUA Ca 1, radioinsamlingarna Ha 1.

³² *Mannerheim-liiton sotakummivaliokunnan piiriasiamiesten neuvottelupäivät*, s. 31.

³³ *Suomen Punainen Risti* 1940, s. 155; se även t.ex. *Suomen Kuvalehti* 1941, s. 28–29 och *Tulevaisuus* 1944, s. 9.

I tidningsartiklar trycktes "belysande" utdrag ur brev mellan vänliga faddrar samt tacksamma änkor och barn. Den idealistiska bild som gavs i offentligheten var emellertid bara en del av sanningen. Änkornas brev till krigsfadderutskottet avslöjar också en annan sida. Uttrycken för tacksamhet är i minoritet och där finns mycket sällan omnämmanden av nära emotionella kontakter mellan den krigsvärnlösas familj och faddrarna. Den övervägande delen av breven behandlade utkomsten, fr.a. att biståndet var litet eller kom oregelbundet. I de svåra förhållandena fanns det ofta inte tid, krafter eller ens lust att vårda sig om nära kontakter till faddrarna. Tvärtom betraktade många änkor faddrarnas försök att ta kontakt som intrång, som ett försök att blanda sig i mottagarnas privata angelägenheter.

Krigsfadderutskottet måste ständigt påminna änkefamiljerna att hålla brevkontakt med sina hjälpare eftersom änkor och de faderlösa inte alltid orkade tacka i tillräcklig grad. Enligt utskottets direktiv borde mottagarna ha tackat t.o.m. i så hög grad att de kunde uppleva det som en förödmjukelse och som förmynderi. Utskottet gav dock inte direktiv åt änkor endast för att det hörde till att tacka för hjälp, utan i bakgrunden fanns en oro för fadderrelationens kontinuitet och för de krigsvärnlösas levnadsvillkor. Utskottet ansåg också att änkor borde svälja förtretet och behärska sig åtminstone i riktning mot faddrarna — t.o.m. om innehållet i gåvopaketet var förskämt då det kom fram.

Huvudutskottet fick motta så många missnöjesyttringar, att det ofta måste motivera sina bevekelsegrunder. Utskottet måste i offentligheten understryka att fadderhjälpen inte var en utdelning av nådegåvor.³⁴ Huvudutskottet tvingades alltså försvara sig, men änkor litade dock betydligt mer på det, än på de lokala utskotten. De betraktade huvudutskottet som en högsta domstol, dit man kunde besvära sig över "kommunalmännens" oduglighet och partiskhet. Det sista halmstrået var sedan marskalken själv.

Inte heller de utländska fadderrelationerna löpte smärtfritt. När de

³⁴ T.ex. *Suomen Punainen Risti* 1943, s. 54, 90. "Sotaorpo", Krigsfadderutskottets publikation för de krigsvärnlösas dagar 1943. Se även motsvarande svenskspråkiga publikation "Den krigsvärnlösa", som delvis hade samma innehåll. *Mannerheim-liiton sotavaliokunnan piiriasiamiesten neuvottelupäivät 1942.*

var som bäst utformades de till sådana internationella vänskapsband över gränserna som beskrevs i tidningarna, såsom i Hopeapeili 1941:

Sedan kom ett stort brev med budskapet, att mina barn fått en amerikansk fadder. Jag satt länge i mina tankar med brevet i handen. Jag glömde krigstidens grymhet, sorg och sjukdom, och mina tankar gick över världens hav till mr och mrs . . . Tänk, att det finns människor som äger en så stor kärlek till en främling.³⁵ -

Krigsfadderutskottet gav tidningarna endast positiva utdrag ur brev. Änkornas inställning till de utländska hjälparna kan dock i många fall betecknas som materialistisk. De underlät, liksom i fråga om inhemska faddrar, att hålla kontakt med de avlägsna hjälparna, men var snabba att hos utskottet klaga över avbrott eller dröjsmål. Utskottet betonade åter ständigt, att änkorna och de faderlösa borde skriva till faddrarna – hjälparna tröttnade snabbt ifall de inte fick några reaktioner på sina försök att ta kontakt.

Krigsfadderutskottets målsättning var att uppfostra inte bara barnen utan även deras föräldrar och hjälpare, i vidaste mening hela folket, till en osjälvisk kärlek till nästan, men i ideologin ingick också inslag av nationellt ändamålsenlighetstänkande. Barnen kunde inte i framtiden gagna fosterlandet ifall de inte garanterades en ostörd utveckling. Den kristliga kärlekens krav fick ibland stryka på foten för ändamålsenligheten, något som mödrar till mentalt handikappade barn fick uppleva.

Den behandling som kom en familj i Mellersta Finland till del är belysande. Familjens minsta hade fått en svensk krigsfadder, men biståndet klipptes av då det framgick att barnet inte utvecklades normalt; pojken skulle bl.a. aldrig lära sig läsa och skriva. Hans mentalt svårt efterblivna bror fick ingen fadderhjälp överhuvudtaget. Där- emot fick man fram en fadder för brödernas friska syster.

I ett urval om 1344 fadderbarn fanns ett enda mentalt handikappat barn.³⁶ Krigsfadderutskottets inställning till denna 15-åriga flicka var ogin. Hon kunde inte gå i skola eller utföra något nyttigt arbete; modern skötte henne hemma, vilket var tungt både ekonomiskt och

³⁵ *Hopeapeili*, mars 1941, s. 6.

³⁶ KFUA innehåller totalt 45 722 personkort, lådorna Ba 1–61.

psykiskt. Utskottet beviljade motvilligt den ”slöa och andesvaga” flickan ett litet ettårsbidrag ur Finlans Folkhjälpns medel – en summa om 200 mark per månad ansågs räcka.

Dessa fall var inte exceptionella. Man strävade att styra de ringa resurserna inom den krigstida vården på ett rationellt sätt, varvid man fick pruta på allmänna humanitära principer. Detta innebar att svagare element ställdes på sidan. Bland de krigsbarn som skickades till Sverige försökte man gallra ut mentalt handikappade, medan man gärna sände fysiskt sjuka och barn som led av bristsjukdomar för att njuta av det bättre livsmedelsläget i grannlandet.³⁷

Änkorna förstod på något sätt, antingen medvetet eller omedvetet, att krigsfadderidén förutsatte att deras barn växte upp till samhälls-dugliga medborgare som var till nytta för fosterlandet, något som klart framgår av breven till krigsfadderutskottet. Änkorna väjdade mycket sällan till kristliga ideal eller medlidande, men prisade desto oftare sina barn som välutvecklade, friska och på alla sätt energiska. Begåvning och god skolframgång skapade också en stadig grundval för ett långt och lyckat fadderförhållande. Utbildning var ett särskilt vägande skäl för fadderhjälp och den kunde då ofta fortsätta även utöver den normala åldersgränsen. Allmänbildande och högre yrkesutbildning betraktades i stort sett som likvärdiga.

Tvärtemot vad många änkor trodde var en fysisk sjukdom eller ett handikapp inte ett hinder för hjälp. Fadderbarn led av bl.a. tuberkulos, njur- och magsjukdomar, rachitis och invaliditet i varierande grad. I själva verket stod fysiskt handikappade i en kategori för sig inom krigsfadderutskottet, därför att deras vård och utbildning medförde extra utgifter för försörjaren. Biståndet inleddes oftare än i fråga om friska barn vid högre ålder och pågick länge. Som exempel kan man nämna en blind femtonårig rörelsehämmand flicka som fick en församling som fadder. Avsikten var att underlätta hennes liv genom att sända henne till en specialskola i Helsingfors. Omsorgen fortsatte i sju år.

Krigsfadderverksamheten var långt ifrån bättre lottade fruntimmers

³⁷ Veikko Piirainen, *Vaivashoidosta sosiaaliturvaan*, Hämeenlinna 1974, s. 264. Se även Kavén, s. 141–144.

umgänge och menlösa knåpande på välgörenhetens område, utan ett omfattande, nästan professionellt skött biståndssystem som handskades med enorma penningssummor. Verksamheten hade stor socialpolitisk betydelse, ty fram till år 1958 hade närmare 60 000 krigsvärnlösa kommit i åtnjutande av faddergåvor; t.ex. år 1944 understöddes 37 303 barn.³⁸ Fadderhjälpen kompletterade tillsammans med annat frivilligt vårdarbete de stupades familjers utkomst, vars bas utgjordes av den försörjningspension, som staten enligt krigsolycksfallslagen 1941 betalade till alla krigsänkor och som var knuten till den stupades militära grad och delvis till familjens inkomstnivå, samt dess tilläggsdel som beviljades efter prövning.

Det svenska och danska fadderbiståndet utgick i fasta summor, närmare 350 mk per barn, och det schweiziska uppgick till 100–150 mk, medan det finländska varierade kraftigt. Summorna rörde sig mellan 100 och 500 mk, genomsnittet låg kring 300 mk. Som jämförelse kan nämnas att en kvinna i textilindustrin år 1942 förtjänade omkr. 1500 mk i månaden och 1944 c:a 2200 mk.

Faddersystemets verklighet och betydelse kan exemplifieras genom att klassificera biståndsmottagarna till ett slags renodlade idealtyper.³⁹ De motsvarar mycket ofta realiteten, men det fanns också många familjer som företer en blandning av element från flera kategorier. Som helhet kan man konstatera att krigsfadderutskottet försökte vara rättvist och att hjälpen uttryckligen gick till dem som behövde den – även om det också fanns undantag.

Faddersystemet visade sin styrka i fråga om sådana familjetyper, där modern och/eller barnet var sjukt, barnen små och där familjen bodde så avsides att lönearbete inte kom i fråga. I dylika fall måste familjen försöka komma till rätta med statens försörjningspensioner samt med hjälp av faddermedel och annan frivillig hjälp. T.ex. en korpralsänka med två barn som levde i mycket fattiga och svåra förhållanden fick fram till början av maj 1942 sammanlagt högst 11 592 mk i året i statliga pensioner. Under de sista krigsåren uppgick mot-

³⁸ Snellman-Borenus, s. 111. Mannerheimliiton vuosikertomus vuodelta 1944, s. 42–43.

³⁹ Biståndssummorna per barn liksom uppgifterna rörande familjetyperna bygger på personkorten.

svarande pensioner till 19 375 mk.⁴⁰ Ifall båda barnen hade en svensk fadder, fick familjen alltså ytterligare 8352 mk i året, vilket var en betydande tilläggsinkomst som höjde dess levnadsstandard från miserabel till dräglig. Biståndets relativa betydelse minskade visserligen under krigets gång, ty medan inflationen gick vidare stod det utländska fadderbiståndet i stort sett kvar på samma nivå och även de inhemska donationerna till enskilda mottagare steg endast långsamt samtidigt som statens stöd till de krigsvärnlösa familjer klart ökade.

En annan typ av familj som fick fadderhjälp kunde bestå av en mor som hade tillfälliga inkomster, särskilt av städnings-, sömnads- eller jordbruksarbete. Månadsinkomsterna kunde variera mellan 500 och 1500 mk, men de var oregelbundna. En sådan korpralsänka med två barn fick, liksom alla familjer som förlorat sin försörjare i kriget, en försörjningspension som fram till början av 1943 uppgick till 9108 mk och därefter till 11 841 mk. Däremot beviljades hon inte full tilläggsdel eller fick överhuvudtaget inga tillägg. I en familj av detta slag deltog ofta ett eller eventuellt flera äldre barn i familjens försörjning eller i hushållet.

I den tredje, bättre lottade, men också mera sällsynta fadderfamiljstypen hade modern stadigt arbete med en lön om 1500-2500 mk i månaden, ibland mer. En akademiskt utbildad moder förtjänade hela 3200 mk. I ett sådant hem var ekonomin tillfredsställande; utöver försörjningspensionen fick modern ju dessutom regelbunden lön och familjen fadderbistånd. Om den stupade varit löjtnant och familjen hade två barn uppgick änkans vårdpension fram till början av 1943 till 13 860 mk och därefter till 18 018 mk i året. Tilläggsdel kom givetvis inte i fråga. När krigsfadderutskottet stödde en familj av detta slag var målsättningen uttryckligen att bidra till kostnaderna för barnens utbildning, d.v.s. på sätt och vis att investera i framtiden. Då faddrarna fördelades var man dessutom benägen att beakta eventuella sjukdomar, speciellt långvariga sjukdomar, hos barnen.

Allmänt taget kan man säga att utskottet då det stödde "bättre lottade" – vilka visserligen var få också i den tredje kategorin – önska-

⁴⁰ Kriterierna för utbetalningen av vård- och tilläggsvårdpension – liksom även hela den lagstadgade vården för familjer och utkomsten – behandlas ingående i Rintala, s. 42-50.

de ge dem en relativt sett högre levnadsstandard än vad man tänkte sig för dem som var vana vid fattiga förhållanden. Utskottet kom inte ens på tanken att det skulle föreslå att t.ex. en lärarinneänka efter en redaktör och reservlöjtnant skulle flytta från sin rätt dyra och stora hyresbostad till en billigare. Däremot ingrep man utan betänkligheter i medellösa och mindre utbildade familjers angelägenhet och privatliv. Goda råd utdelades och man vakade t.o.m. noga över mödrarnas moral. Man utgick ofta från att fadderfamiljerna skulle uppträda i enlighet med sitt "stånd" och asketismen blev ett ideal. Man fick inte skryta med bistånden, utan de skulle användas för nyttiga ändamål. En lokalavdelnings uttalande om en fadderfamilj ger ett belysande om också något tillspetsad bild av företeelsen: "Barnen är alla väl klädda, det äldsta rent av fint, varför de knappast kan lida någon större nöd." Konklusionen var att det inte var skäl att fortsätta biståndet till en son i denna sexpersoners parcellägarfamilj i Norra Karelen.

De starkt förändrade förhållandena efter kriget gav upphov till spänningar samtidigt som också krigsfadderarbetets karaktär förändrades: den omhuldade tanken om nationell enhet och samförstånd bröts. Magister Clara Snellman-Borenius, som valdes till ny ordförande för krigsfadderutskottet år 1945, konstaterade också att "tidens anda är en gång för alla en annan". I propagandan vädjade man fortfarande till den nationella hedersskulden, men vädjandena klingade inte längre lika övertygande som under kriget. Fadderarbetets veteraner fick till sin sorg notera att känslan av nationell enighet och gemensamt ansvar höll på att försvinna.⁴¹

"Tidens anda" kom bl.a. till synes i form av en katastrofal nedgång i antalet personliga fadderförbindelser. I slutet av år 1946 hade utskottets tillgångar krympt så, att man på allvar övervägde att avsluta verksamheten. Förhoppningarna om nya verksamhetsformer förverkligades då lagstiftaren efter några magra år kom till hjälp. År 1948 fick välgörenhetsorganisationer rätt att förkovra sina tillgångar

⁴¹ Uppgifterna om verksamheten efter kriget bygger närmast på Snellman-Borenius, passim.

Då antalet personliga fadderförbindelser efter kriget kraftigt minskade måste krigsfadderutskottet finna nya verksamhetsformer. Genom att sälja bl.a. kaffe till förmån för de krigsvärnlösa fick man medel att fortsätta verksamheten.

genom s.k. välgörenhetshandel. Förutsättningen var att organisationerna fick pengar från utlandet och utökade statens valutatillgångar.

Krigsfadderutskottet blev brådstörtat tvunget att ta upp en helt ny verksamhetsform, en storstilad "affärsverksamhet" med en avkastning som räknades i miljoner. Utskottet valde att samarbeta med partiäffären Kesko Oy och snart fylldes butikernas hyllor av kaffe, choklad, fruktkonserver och andra då sällsynta varor som såldes till förmån för de krigsvärnlösa. Utskottet anpassade sig smärtfritt till den nya rollen; de goda relationer som under kriget byggts upp till näringslivet och nationens elit underlättade övergången.

Det var ytterst viktigt att den utländska fadderhjälpen fortsatte, ty den hämtade valuta, vilket åter gjorde välgörenhetshandeln möjlig. Utskottet stod i särskilt stor tacksamhetsskuld för biståndet från Sve-

rige, där hjälpberedskapen inte upphörde då kriget tog slut. Som exempel kan nämnas att hjälpen från utlandet år 1948 uppgick till sammanlagt c:a 96 milj. mk, varav två tredjedelar från grannlandet. Samtidigt fick krigsfadderutskottet ur inhemska finansieringskällor motta omkr. 41 milj. mk. Den inhemska hjälpen byggde i allt högre grad på Finlands Folkhjälps medel och på Marskalkens fond. Bl.a. avkastningen av välgörenhetshandeln kanaliserades via den senare. I slutskedet sköt materiella värderingar som anslöt sig till familjernas utkomst fadderverksamhetens ursprungliga ideella målsättningar i bakgrunden. Krigsfadderutskottets långa och framgångsrika verksamhet avslutades 30.6.1958.